

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

גֵּן הַקֶּטָבִים

יובל למלחמת יום הכיפורים

עורכים: איתי חימיניס וגל פרל

מרכז דודו
לחשיבה צבאית
בין תחומית

מאמרי הגיליון עלו
לאתר מרכז דודו
לפני אוקטובר 2023
וזמינים לקריאה ברשת

בין "דוגמן 5" ל"מפצה 22" תקיפת סוללות טק"א במלחמת יום הכיפורים

סא"ל ד"ר דן ברק¹

חיל־האוויר הפעיל ביום השני של מלחמת יום הכיפורים את שתי התוכניות האופרטיביות המרכזיות שלו לתקיפת מערכי הטק"א בסוריה ובמצרים, אך העליונות האווירית לא הושגה. בהמשך המלחמה פעל חיל־האוויר להשגת חופש פעולה ועליונות אווירית בשתי החזיתות והצליח בכך באופן חלקי. הרוב המכריע של הפעילות נגד מערכי הטק"א נעשה בזיקה למהלכים העיקריים בקרב היבשתי ובמטרה לתקוף את הסוללות שפגעו ביכולת החיל לתת סיוע אווירי התקפי לכוחות היבשה. בהסתכלות לעתיד יש לקחים רלוונטיים ממקרה מבחן זה, ובהם חובתו של חיל־האוויר לפתח את הכלים ואת המנגנונים להתאמת התכנון המבצעי שלו לא רק לתכלית האסטרטגית של צה"ל אלא גם למהלכים העיקריים בקרב היבשתי.

מבוא

רבות נכתב ונאמר על המבצעים הבלתי מוצלחים של חיל־האוויר נגד מערכי ההגנה האווירית (סוללות הטק"א ותותחי הנ"מ) ביומה השני של מלחמת יום הכיפורים – מבצע "תגר 4" בחזית המצרית, אשר הופסק לאחר מטס הכנה בודד, ומבצע "דוגמן 5" בחזית הסורית, אשר היה לכישלון חרוץ הן בהשגת הישג מבצעי דל וחסר משמעות והן באובדן המסיבי של מטוסים ולוחמי צוות אוויר.

עניין מוכר פחות הוא שלמרות חוסר ההצלחה בהשגת העליונות האווירית בפתיחת הלחימה התאושש חיל־האוויר באופן הדרגתי לאורך המלחמה, ופעילותו לתקיפת טק"א במצרים ובסוריה נעשתה במטרה לשרת את הסיוע ההתקפי לכוחות היבשה. חיל־האוויר פעל, גם אם בהצלחה חלקית, להשגת חופש פעולה אווירי לעיתים מקומי וזמני בלבד, אך כזה שישפר את יכולתו לתת סיוע התקפי לכוחות היבשה. בתחילה נעשה הדבר באמצעות תקיפות ספורדיות של סוללות ספציפיות

¹ סא"ל ד"ר דן ברק הוא ראש תחום ההיסטוריה בחיל־האוויר.

שהפריעו במיוחד לכך, ולאחר מכן ובחזית המצרית בלבד בכרסום שיטתי ומדורג של מערך הטק"א הסמוך לתעלת סואץ עד להוצאתו מכלל פעולה. היתה שונות שאינה מבוטלת במאפייני הלחימה בין הזירה המצרית לזירה הסורית במשך הלחימה, בגודל תא השטח, ובתו"ל הפעלת הטק"א, ואלה השפיעו באופן ישיר גם על הישגי חיל-האוויר במלחמה. לעומת העליונות האווירית שהשיג חיל-האוויר בשלבי הלחימה המאוחרים של המלחמה באזור תעלת סואץ, בחזית רמת הגולן לא היו כך פני הדברים. שם לא הושמד מערך הטק"א הסורי וכפועל יוצא, עד תום המלחמה לא התקרב חיל-האוויר כלל להשגת העליונות האווירית המיוחלת.

מטוסי "קורנס" (פאנטום) של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים (חיל האוויר)

מבחינה כמותית נתח הגיחות לתקיפת מערכי הטק"א הערביים היה קטן מאוד, ומתוך סך הגיחות הכולל 3% בלבד היו בחזית הסורית, ו-6.5% בלבד בחזית המצרית (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1979, עמ' 16). אולם דווקא משום שמשימה זו מזוהה במיוחד כבעלת תרומה בלבדית לחיל-האוויר, היא מקרה מבחן הממחיש כי הגיון הפעולה המרכזי של חיל-האוויר לאורך המלחמה היה לסייע להצלחת כוחות היבשה במטרה להביא לניצחון זה"ל.

בספרות המחקרית מוטחת ביקורת רבה בנוגע לתפקוד חיל-האוויר במלחמה, במיוחד על חלקו בסיוע ללחימה היבשתית. פרופ' אורי בר יוסף הציג בספרו "מלחמה משלו" תזה, ולפיה התמקד חיל-האוויר במשימותיו עד כדי כך: "שסדר העדיפויות הזה לא השתנה באופן מהותי גם כאשר הצורך בסיוע לכוחות היבשה

הפך למרכזי הרבה יותר" (בר יוסף, 2021, עמ' 360). שמואל גורדון ערך מחקר על שני ימי הלחימה הראשונים במלחמה, ובו הוא תיאר את סד האילוצים של צה"ל ושל חיל-האוויר בפתיחתה - ללא אישור לגיוס מילואים מוקדם מלא וללא אישור למכה אווירית מקדימה. זאת לצד ביקורת גם על החלטותיו של מפקד חיל-האוויר פלד בימים ההם, לרבות אופן תקיפת מערכי הטק"א במצרים ובסוריה (גורדון, 2008). המאמר מתייחס לטענות הללו ומראה דווקא פעילות אווירית בהקשר לצורך היבשתי. מחקר מקיף על פעילות חיל-האוויר במלחמה בזיקה ישירה לעיקרי הפעילות היבשתית ניתן למצוא בספר שמפורסם בימים אלה "מוכרחים להמשיך לנגן" מאת יצחק שטייגמן (שטייגמן, 2023). זהו ספר רשמי ראשון מטעם חיל-האוויר שפונה לקהל הרחב תוך הצגת תמונה מורכבת יותר מזו שקיימת עד כה בספרות המחקרית, ובלי להתעלם משגיאות ומטעויות שהיו מנת חלקו של החיל במהלך המלחמה.

מטרת מאמר זה היא להציג את פעילות חיל-האוויר לתקיפת סוללות הטק"א הערביות במהלך מלחמת יום הכיפורים, בימי הלחימה שלאחר מבצעי "תגר 4" ו"דוגמן 5", ואת העובדה שרובן המכריע נעשה בהקשר של תמונת המצב היבשתי. המאמר מתמקד בהצגת רציונל זה, והוא אינו עוסק כלל בניחות מידת ההצלחה של התקיפות עצמן, בפרטי טכניקות התקיפה (כגון פיתוח יעף "חתף מושהה") ובהפקת הלקחים (קרי, האם ניתן היה להשיג הישגים טובים יותר ועם אבדות פחותות). כמו כן אין עיסוק כלל במדידת מועילות הסיוע האווירי ההתקפי במלחמה.

חשוב לציין כי גם במשימות נוספות התורמות במישרין להשגת חופש הפעולה האווירי והנתפסות כמי שאינן קשורות כלל לשדה הקרב היבשתי - תקיפת שדות תעופה² והגנת שמי המדינה - חלק ניכר מהפעילות הוקדש להגנה על כוחות היבשה מפני תקיפות חיל-האוויר הערביים. תקיפת שדות התעופה ריתקה את חילות האוויר הערביים לבסיסייהם והביאה לכך שיקצו את עיקר הגיחות שלהם להגנתם. בכך הם הפחיתו עד מאוד את כמות גיחות מטוסי הקרב הערביים לתקיפת כוחות צה"ל בחזית הלחימה.³ חלק משמעותי מגיחות התקיפה הערביות בחזית שיצאו אל הפועל, סוכלו בדרכן אל היעד על ידי מטוסי היירוט ומערך טילי ההוק של חיל-האוויר. אולם ניתוח מעמיק ומבט מקיף על משימות אלו ראויים לדיון במסגרת מחקר נפרד.⁴

² עד היום ניטש ויכוח לגבי מהות תקיפת שדות התעופה במלחמת יום הכיפורים. בשונה ממלחמת ששת הימים שבה מבצע "מוקד" לתקיפת שדות התעופה נועד להשגת עליונות אווירית, התקדמות הערבים במיגון המטוסים והמתקנים החיוניים לא אפשרה באוקטובר 1973 את הוצאת חילות האוויר הערביים מכלל פעולה למשך כל המלחמה, אלא לכל הפחות היה זה מאמץ אמנעה, שנועד למנוע הגעת מטוסייהם לחזית.

³ מאחר שהארכיונים של חילות האוויר הערביים אינם פתוחים בפנינו, הסתמכתי על סקירות למד"ן על פעילות חילות האוויר הערביים במלחמת יום הכיפורים, ולפיהן שיעור הגיחות להגנה אווירית מתוך כלל הגיחות של חילות האוויר המצרי והסורי עמד על 90% ו-82% בהתאמה. להרחבה ראו: מחלקת מחקר, 1977; להק מודיעין, 1978; ענף מחקר, 1974.

⁴ להרחבה ראו: ענף לתולדות חיל האוויר, 1979; ענף לתולדות חיל האוויר, 1982.

בניית מערכי הטק"א הערביים והיערכות חיל-האוויר לתקיפתם

בניית מערך הטק"א המצרי ופעילות חיל-האוויר במלחמת ההתשה
מערך הטק"א הערבי הראשון הוקם עם קליטתן של שמונה סוללות ראשונות מסוג SA-2B מתוצרת סובייטית במצרים בשנת 1963. עד שנת 1966 נקלטו בסך הכול 27 סוללות מסוג זה. נוסף על קליטת האמל"ח נבנה מערך בקרה ושליטה, והכוחות אורגנו בדיוויזיות נ"מ בתמהיל של חטיבות טק"א וחטיבות תותחי נ"מ. המערך היה פרוס בפריסה רחבה מהדלתא של הנילוס במערב ועד תעלת סואץ במזרח. כבר במלחמת ששת הימים נתקפו תשע סוללות מצריות, ואחת מהן נלקחה שלל. ככל הנראה אחד ממטוסי חיל-האוויר הופל על ידי סוללת טק"א SA-2 מצרית במהלך המלחמה.

מערך הטק"א המצרי המשיך להיבנות תוך גידול בכמות הסד"כ ושיפור איכותו. בתחילת 1970 הגיעו למצרים 20 סוללות של מערכת הטק"א המתקדמת מסוג SA-3 עם מפעילים סובייטיים, אשר נפרסו בתחילה רק להגנת אתרים אסטרטגיים בסמוך לקהיר, אלכסנדריה וסכר אסואן, ולאחר מכן הועתקו חלקן לאזור תעלת סואץ. בקיץ 1970 הגיע למצרים גם משלוח ראשון של 10 סוללות SA-2C (מחלקת מודיעין, 1970; ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 6).

חיל-האוויר לא עמד מנגד מול התבססות איום משמעותי על חופש הפעולה האווירי שלו. החל מ-20 ביולי 1969 (מבצע "בוקסר 1") שבו נתקפה סוללת טק"א בפורט סעיד, הוקדש חלק ניכר מהמאמץ ההתקפי של חיל-האוויר בזירה המצרית לפגיעה במאמצי ההתעצמות של מערך הטק"א המצרי. בתחילה בוצעו התקיפות עם מטוסי עיט ושחק, אך משלהי אוקטובר 1969 עבר הנטל למערך הקורנס (פנטום F-4) שנקלט זה עתה בחיל.⁵ עד 7 באוגוסט 1970 (ערב סיום מלחמת ההתשה) ערך חיל-האוויר מאות מבצעי תקיפה (סדרות מבצעי "ילק", "פריחה", "קרחת" ו"שיער"), וחלק ניכר מהם הוקדש לפגיעה במערך הטק"א המצרי.⁶

בתגובה לתקיפות האוויריות הישראליות המסיביות שידרגו הסובייטים את מערך ההגנה האווירית המצרי במחצית הראשונה של שנת 1970. הם הפכו את המערך לרובוסיטי. הוא הורכב משלוש מערכות טק"א שונות שפעלו בתחומי תדרים שונים במטרה להקשות על החסימה האלקטרונית; ההיערכות המבצעית הפכה צפופה יותר כדי לאפשר חיפוי הדדי והגנה עצמית; והיה שילוב מתואם עם תותחי הנ"מ לבניית יכולת הגנה החל מגובה נמוך מאוד ועד גובה רב. במקביל שופרו תשתיות המיגון ונבנו אתרים רבים שאפשרו שינויים תכופים בהיערכות, מעבר לאתרי גיבוי וגם לטובת מאמץ הונאה.

⁵ תקיפה ראשונה של סוללת טק"א מצרית על ידי מטוסי קורנס נערכה ב-22 באוקטובר 1969. זוג מטייסת 201 בהובלת מפקד הטייסת שמואל חץ תקף סוללה באבו סואר.

⁶ פירוט המבצעים מופיע בסיכומי הפעילות השנתיים של חיל האוויר. ראו: ענף אויר 1, יוני 1970; ענף אויר 1, 1971.

תהליך ההתעצמות המואץ של המערך המצרי בחסות הסובייטית והפקת הלקחים מתקיפות חיל-האוויר הביאו לכך שבסדרת מבצעי תקיפה שנערכו בשלהי יוני ובמהלך יולי 1970, איבד חיל-האוויר הישראלי חמישה מטוסי קורנס, שני לוחמי צוות אוויר נהרגו, ושבעה נוספים נפלו בשבי. לקראת כניסתה לתוקף של הפסקת האש בסיום מלחמת ההתשה החלו הסובייטים והמצרים בקידום מערך הטק"א לעבר תעלת סואץ בניגוד להסכם. באוקטובר 1970 הושלם המהלך, ומעל ארבעים סוללות טק"א היו ערוכות בסמוך לתעלה, מאיימות על מרחב הטיסה הישראלי בתוך סיני. חיל-האוויר יצא כשידו על התחתונה בתום הקרב העיקש שניהל מול הטק"א המצרי לאורך מלחמת ההתשה (ענף אוויר 1, נובמבר 1970; ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 10).

סוללות טק"א ניידות מסוג SA-6 סופקו למצרים כחלק מתהליך שיקום היחסים בין מצרים וברית המועצות לאחר המשבר בין המדינות בקיץ 1972. חטיבה ראשונה סיימה הכשרה בברית המועצות בדצמבר 1972, ובאפריל 1973, חמישה חודשים לאחר מכן, נקלטה חטיבה שנייה מסוג זה. מערך הנ"מ הקני המצרי כלל תותחי 23 מ"מ דר-קני ניחים, ותותחי 23 מ"מ ארבע-קני מונחי מכ"ם (ZSU-23). באביב-קיץ 1973 קידמו המצרים שוב סוללות לעבר תעלת סואץ עד מרחק שלושה קילומטרים בלבד משפת התעלה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 14-15, 27).

במסגרת ההיערכות המצרית למתקפה ב-6 באוקטובר קודמו מזרחה החל מ-25 בספטמבר סוללות הטק"א הכבד (SA-2/3), וב-4 באוקטובר קודמו גם סוללות הטק"א הנייד (SA-6) לאזורי סואץ ואיסמעילייה. ערב המלחמה עמד מערך הטק"א המצרי שבחזית התעלה על סד"כ של 55 סוללות - 15 סוללות SA-2B, 10 סוללות SA-2B, 20 סוללות SA-3 ו-10 סוללות SA-6 (שם, עמ' 27).

בניית מערך הטק"א הסורי

צבא סוריה החל בבניית מערך טק"א רק בשנת 1968, עם הקמתה של חטיבת SA-2B ראשונה בחודש אפריל, ולה נוספו חטיבה נוספת בשלהי שנת 1970 וחטיבת SA-3 באמצע 1972. החל מקיץ 1972 הואץ תהליך בניית מערך זה, ובתוך שנה הוקמו שלוש חטיבות טק"א ניח (שתי חטיבות SA-3 וחטיבת SA-2 משופרת אחת מדגם E), ונבנה מערך חדש של טק"א נייד מסוג SA-6 אשר מנה שלוש חטיבות באוגוסט 1973. המערך גדל פי שישה - מ-6 סוללות ל-36 סוללות - בפרק זמן של שנתיים בלבד בין 1971 ל-1973. במהלך שנת 1973 חל שינוי היערכות מקיף בטק"א הסורי, ורוב הסד"כ הועתק דרומה למערך צפוף בחזית רמת הגולן מתוך כוונה להגן על כוחות היבשה שפרסו ממזרח לקו הסוגל.⁷

⁷ סברה מקובלת היא שתקיפת סוללת SA-2 בשייך מסכין ב-9 בנובמבר 1972 במסגרת מבצע "דוגמן 11" הביאה את הסורים להבנה כי סוללה יחידה במרחב ללא חיפוי והגנה הדדית פגיעה יותר לתקיפות אוויריות, ולכן הם החלו בציפוף מערך הטק"א שלהם. ראו: ענף לתולדות חיל האוויר, 1978, עמ' 36.

המערך נחלק לשני מרחבים גאוגרפיים מרכזיים - חזית רמת הגולן ואזור אגן דמשק. ערב המלחמה היו 25 מתוך 36 סוללות הטק"א הסוריות ערוכות בחזית רמת הגולן, ו-15 מהן היו סוללות ניידות מסוג SA-6. כל חטיבת SA-6 מנתה חמש סוללות, והיא הגנה על דיוויזיית חי"ר אחת. בהתאם לתפיסה הסובייטית שמומשה גם במצרים, כלל המערך תמהיל של טק"א ותותחי נ"מ להגנה משולבת בכל גובהי הטיסה. בשונה מהמערך המצרי הטק"א הנייד היה "עמוד השדרה" של מערך הטק"א הסורי ומנה 60% מסך הסוללות (לעומת 18% בלבד במערך המצרי). לפיכך המערך הסורי היה נייד ברובו וביטא גם תפיסת הפעלה שונה ממקבילו המצרי (לכיש, 1983, עמ' 6-8; ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 35-36).

היערכות חיל-האוויר לתקיפת מערכי הטק"א במצרים ובסוריה

התפיסה המבצעית של חיל-האוויר ראתה בסוללות הטק"א איום מרכזי שיש להשמידו מייד בתחילת הלחימה באמצעות ריכוז מאמץ בדמות מטסים מסיביים ודחוסים ביום בודד תוך הסתייעות באמצעי ל"א עצמיים ומוטסים להגנת המטוסים, שיגור טילי "אגרוף" ננעלי מכ"ם לדיכוי של מכ"מי סוללות הטק"א ולהשמדתם⁸ ושיגור גופי הטעיה במטרה להביא לבזבוז טילים של מערכי הטק"א ובמטרה לחשוף את מיקום הסוללות. לאחר המטסים הראשונים תוכנן גם שימוש בטכניקה של "ציד" - איכון סוללות מְשֻׁדָּרוֹת ותקיפתן תוך זמן קצר.

ההנחה השלטת היתה כי העליונות האווירית הדרושה תושג עם הוצאתן לפועל של התוכניות האופרטיביות, אשר ביטאו רעיונות אלו. תוכניות אלו עברו שינויים והתאמות עד סמוך לפרוץ המלחמה בהלימה לתהליכי ההתעצמות של מערכי הטק"א במצרים ובסוריה, והן היו אמורות להשיג במהרה את העליונות האווירית הדרושה. התוכנית להשמדת מערך הטק"א המצרי בתעלת סואץ נקראה "תגר 4", והיא התפתחה עם השנים לתוכנית לתקיפת תא שטח גדול מאוד שכלל שלוש גזרות פעולה נפרדות זו מזו - הצפונית (פורט סעיד), המרכזית (קנטרה ואיסמעילייה) והדרומית (שלופה-סואץ), ובהתאם תוכננו שלושה חלונות זמנים עם סך כולל של 650 גיחות קרב.

התוכנית המקבילה לגזרה הסורית נקראה "דוגמן 5", ובמרוצת השנים היא הפכה לתוכנית מודולרית עם שלוש תוכניות משנה - שתיים לתקיפת המערך שבחזית (תקיפה בהפתעה בהיערכות בט"ש סורית, ותקיפה לאחר התדרדרות למלחמה, כאשר הסורים כבר בהיערכות חירום). ואחת לתקיפת המערך שבפתחת דמשק. "דוגמן 5ב", התוכנית שהופעלה במלחמה לתקיפת מערך הטק"א הסורי בחזית כשהוא בתצורת חירום, כללה כ-300 גיחות קרב בחלוקה למטס הכנה ולמטס עיקרי (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 58-75).

⁸ דיכוי הוא מצב שבו סוללת הטק"א מתגוננת מפני האגרוף באמצעות כיבוי המכ"מים, ובכך היא יוצאת מכלל פעולה באותו חלון זמנים. השמדה מתייחסת לפגיעת האגרוף במכ"ם המשגר של הסוללה.

תוכניות נוספות שהוכנו בצה"ל במטרה להתמודד עם איום הטק"א הערבי, כללו ירי ארטילרי ארוך טווח לפגיעה בסוללות עצמן וגם ירי פגזי מוץ במטרה להקשות על מכ"מי הסוללות לגלות את מטוסי חיל-האוויר. התוכנית שהוכנה בפיקוד הדרום לתקיפת הטק"א המצרי שסמוך לתעלה נקראה "בנדיגו" והתוכנית המקבילה בפיקוד הצפון נקראה "ולריאן".⁹

הכישלון בהפעלת התוכניות האופרטיביות בתחילת הלחימה

מתקפת הפתע הערבית וההצלחה של כוחות היבשה המצריים והסוריים לפרוץ את קווי ההגנה של צה"ל הביאו להפסקת מבצע "תגר 4" בבוקר 7 באוקטובר בתום מטס הכנה יחיד בגזרה הצפונית. המטס כלל 69 גיחות בלבד, מעט יותר מ-10% מסך הגיחות שתוכנן למבצע בשלמותו (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, 167-181). בצהרי אותו היום יצא לפועל מבצע "דוגמן ב5" ונחל כישלון חרוץ. בשל ההחלטה על הפעלת התוכנית כארבע שעות בלבד טרם שעת ה-"ש" ובשל המצב הקשה של כוחות היבשה בקרבות הבלימה ברמת הגולן, הופעלה התוכנית במתכונת מרודדת ועם הכנות חלקיות בלבד. תוכנית "ולריאן" ותוכנית לירי פגזי מוץ לא הופעלו בגלל הקצאת קני התותחים לצורכי הבלימה היבשתית, וכך גם לגבי 116 גיחות קרב לטובת תקיפת מטרות מהגובה, הפצצות גלישה ואיתור סוללות פעילות לאחר המטס העיקרי.

ההכנות החפוזות באו לידי ביטוי בעיקר בכך שלא נערכה גיחת צילום מקדימה, בהקצאת מחצית מסד"כ המסוקים המתוכנן לטובת חסימות ל"א, ורק עיט בודד לפיזור מוץ במקום שמונה עיטים במקור. במבחן התוצאה הושמדה סוללת SA-3 יחידה, וסוללה נוספת מסוג SA-2E נפגעה. 60% מהמטוסים תקפו מחפורות ריקות, שני לוחמי צוות אוויר נהרגו, תשעה נפלו בשבי, ושישה מטוסי קורנס אבדו (שם, עמ' 77-121; לכיש, 1983, עמ' 14-18).

חיל-האוויר מצא את עצמו בערבו של 7 באוקטובר במצב עגום למדי - התוכניות האופרטיביות המרכזיות שעליהן התבסס להשגת עליונות אווירית, לא צלחו. מצוקת היבשה בחזיתות חייבה הקצאת סד"כ רב יותר למשימת הסיוע האווירי ההתקפי הקרוב, והיא נעשתה בתוך אמ"ט לוחט ובמחיר כבד של אובדן לוחמים ומטוסים. מבצע תקיפה ברציונל דומה של השמדת מערך טק"א שלם באחת החזיתות (הסורי

⁹ לניתוח מרחיב של תוכניות הארטילריה לתקיפת טק"א לקראת מלחמת יום הכיפורים, ראו: פינקל, 2022, עמ' 91-93.

ברמת הגולן או המצרי בתעלת סואץ) לא יצא שוב לפועל לאורך המלחמה,¹⁰ אולם חיל-האוויר נערך באופן אחר להשמדת טק"א ולהשגת חופש פעולה אווירי באזורים הדרושים לכך.

תקיפת מערך הטק"א הסורי (8-24 באוקטובר)

תקיפת סוללות להדיפת הסורים (8-10 באוקטובר)

מאמצי הבלימה בחזית רמת הגולן נשאו פרי, והתקדמות כוחות היבשה הסוריים נעצרה. בהלימה למגמה זו החלו סוללות ה-SA-6 לנוע מערבה ב-8 באוקטובר כחלק משינוי היערכות סורי לביצור הישגיהם הקרקעיים ולבלימת התקפת נגד ישראלית. בתאריך זה נפגע מטוס יחיד מפגיעת SA-6 במהלך משימת פטרול יירוט, אך לא זוהו שיגורים נוספים במשך אותו היום. לאחר מבצע "דוגמן 5" החל חיל-האוויר לפעול בהיגיון של תקיפה נקודתית אך ורק של סוללות טק"א סוריות שהפריעו לפעילות המרכזית של צה"ל באותה העת. ב-8 באוקטובר יועדו להתקף שתי סוללות שהגנו על שדה התעופה דמייר. במסגרת מבצע אווירי לתקיפת השדה נפגעה אחת הסוללות ויצאה מכלל פעולה למשך מספר ימים עד 13 באוקטובר.

ביומיים שלאחר מכן נתקפו שלוש סוללות שפעילותן הגבילה את יכולת הסיוע האווירי ההתקפי לכוחות היבשה, שעסקו בהדיפת הכוחות הסוריים מזרחה. ב-9 באוקטובר סמוך לשעה 16:00 אחר הצהריים נתקפה והושמדה סוללת SA-2E בחאן א-שייך סמוך לציר "אמריקה" (קוניטרה-דמשק). הסוללה הפריעה מאוד למטוסי הקרב שסיפקו גיחות סיוע בקרב "עמק הבכא" מוקדם יותר באותו היום - קרב שבו בלמו כוחות שריון של אוגדה 36 כוחות מדיוויזיה 7 בתגבור חטיבת שריון 81 מדיביזיה 3 בפתחת קוניטרה, כחלק מהתקפת הנגד הסורית האחרונה במלחמה. ב-10 באוקטובר תקפו מטוסי חיל-האוויר בטילי "אגרוף" את סוללת SA-6 בעין דכר, שהיתה הסוללה הדרומית-מערבית ביותר, ושהגנה על סוללות הארטילריה הסוריות שירו לעבר יישובים בישראל. הסוללה דילגה לעמדה חלופית מספר שעות קודם לכן ולא נפגעה. סוללת SA-6 באזור ג'אסם שיגרה לעבר מטוסי חיל-האוויר, אשר סייעו לכוחות אוגדה 146 בהתקפת נגד בדרום רמת הגולן. לפיכך הוחלט לתקוף גם אותה בטילי "אגרוף" ב-10 באוקטובר, אך בדיעבד נראה שגם סוללה זו לא נפגעה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 123-131).

¹⁰ מבחינת היקף הסד"כ (לתקיפה ולמעטפת ריכוך ול"א) מבצע "מפצח 22" ענה על הגדרות אלו, והשתתף בו סד"כ בהיקף דומה לזה שהופעל במסגרת "דוגמן 5". אולם יש להיזהר מהשוואת הזירה המצרית לזירה הסורית בהיבט רוחב הגזרה - מערך הטק"א המצרי בתעלת סואץ נפרס על תא שטח גדול בהרבה ממקבילו הסורי ברמת הגולן, ולראיה תוכנית "תגר 4" כללה כמות גיחות יותר מכפולה ביחס לתוכנית "דוגמן 5", והוצאתה לפועל הצריכה מספר מטסים. לכן מבצע "מפצח 22", למרות שהיקף הסד"כ בו דמה ל"דוגמן 5", ביטא רעיון מבצעי אחר ומצומצם יותר - הישג מקומי של השמדת המערך במרחב קנטרה בלבד (ולא הישג מערכתי כולל להשמדת כל שלושת המערכים שנותרו פעילים באותה נקודת זמן במלחמה).

תקיפות מערך הטק"א הצפוני וסוללות בידוד בגזרה הדרומית (11-13 באוקטובר)

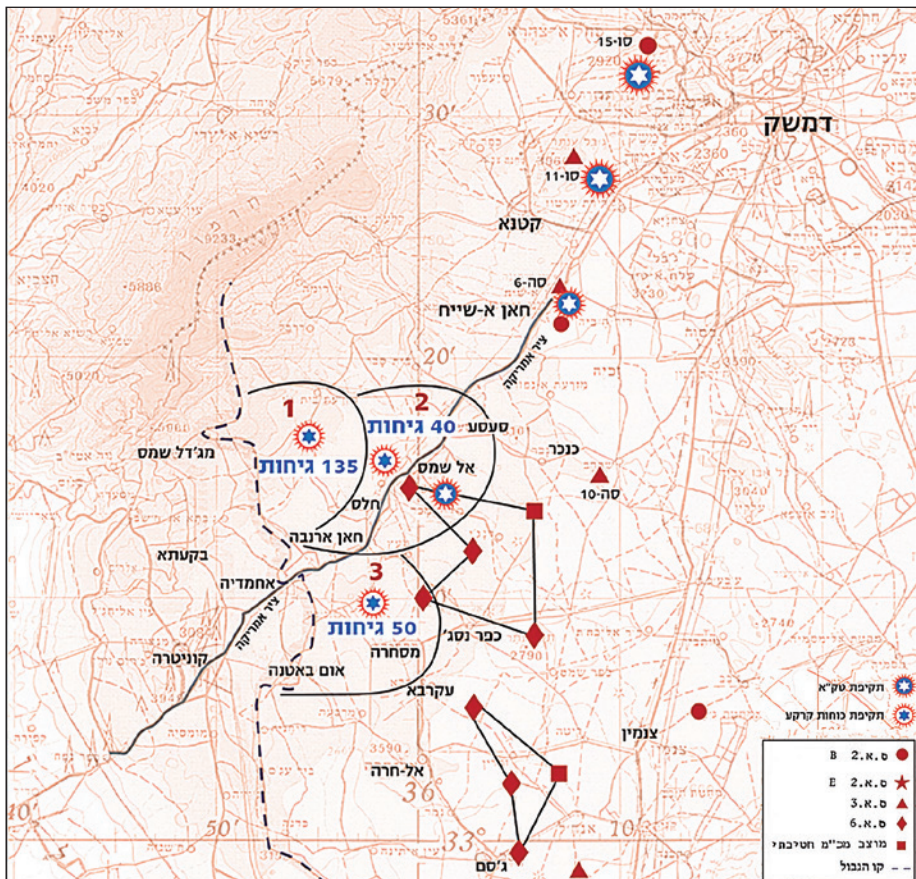
בדיון מפקדים שנערך בחיל-האוויר בשעות הערב של 10 באוקטובר, הוצגה תוכנית ההתקפה היבשתית ליום המוחרת. מפקד חיל-האוויר שיתף את הנוכחים בשיחה מוקדמת יותר שקיים עם הרמטכ"ל, אשר שאל אותו האם יכול לתת סיוע מסיבי לכך. מפקד חיל-האוויר השיב לו: "אני לא יכול לעשות 'דוגמן' כי [יש] שם סוללות אס-אי-6". בהמשך אותו דיון אמר אלוף (מיל") מוטי הוד, אשר ייעץ באותה העת למפקד פיקוד הצפון אלוף יצחק (חקה) חופי, את הדברים האלה: "אם אתה רוצה לעזור לו [לחקה] מחר, אז בתנאי שתעבוד בשטח בלי אמ"ט. תיקח את הסוללות שמפריעות בחלק הצפוני. יש שמה שלוש סוללות שמפריעות נורא לעבוד [...] תיפטר משתיים-שלוש סוללות ותחליטו להכניס, כמו שאנחנו יודעים להכניס" (ענף אויר 1, 1974, עמ' 42-43).

ב-11 באוקטובר לפני הצוהריים החלה פריצת כוחות צה"ל לשטח סוריה, היא נמשכה עד למוחרת בלילה, ובמסגרתה נכבשה המובלעת. ב-13 באוקטובר, למוחרת, נערכו קרבות לייצוב קו ההגנה ולסיכול התקפות הנגד הסוריות. עם התקדמות כוחות פיקוד הצפון נאלצו שלוש חטיבות ה-6 SA לדלג במדורג מזרחה, והבולטת בהן היתה החטיבה הצפונית שנערכה מדרום-מזרח לציר "אמריקה" (קוניטרה-דמשק). במקביל פרסו הסורים ב-11 באוקטובר סוללת SA-2 במחפורת סה-13, סמוך לציר "אמריקה" שבה הושמדה סוללת SA-2E כיומיים קודם לכן. מערך הטק"א הסורי השיג הצלחות יפות ב-11 באוקטובר עת הצליח להפיל חמישה ממטוסי חיל-האוויר - כל אבדות החיל באותו היום בחזית זו. הסיבה המרכזית לכך היתה הנחיית מטה חיל-האוויר לטייסות לתקוף מהגובה (ולא בגובה נמוך) מתוך הנחה שמלאי הטילים הסורי התדלדל מאוד לאור כמות שיגורים נמוכה מאוד ב-10 באוקטובר.

חיל-האוויר תקף בבוקר 11 באוקטובר את מערך הטק"א הסורי הנייח צפונית לחאן א-שייח, לרבות סוללות ניידות קרובות לקו המגע, במטרה לאפשר סיוע אווירי התקפי מועיל בגזרת ההבקעה של כוחות פיקוד הצפון לתוך שטח סוריה. המטס המרוכז לתקיפת המערך הנייח יצא לפועל בשעה 7:30 בבוקר וכלל תקיפה ביעפי חתף גבוה של שלוש סוללות SA-3 (סה-11, סה-6, סה-10) וסוללת SA-2B יחידה (סו-15). הסוללה במחפורת סה-13 לא נכללה ביעדי התקיפה, כי דבר קיומה התגלה מדיווחי הטייסים במבצע התקיפה. קשיים באיתור סוללות ה-6 SA הניידות הביאו להחלטה לתקוף שתיים מהן בלבד (בתל שאמס ודרומית לחמרית) ביעפי קלע, מאחר שמיקומן לא היה ודאי, אך הן חלשו על אזור הקרבות היבשתי.

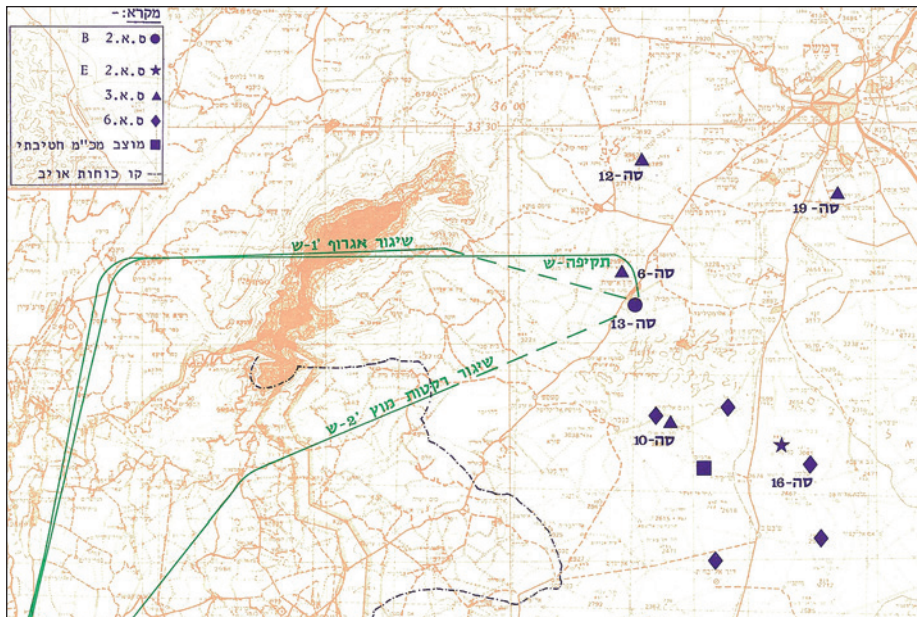
תקיפת הסוללות הניידות תוכננה להיערך כמספר דקות לפני תקיפת הסוללות הנייחות בכוונה להעסיק אותן בהתגוננות ולשבש את פעילותן בזמן תקיפת הסוללות הנייחות. תוצאות התקיפה היו סוללה מושמדת אחת בלבד (סו-15) שהיתה הסוללה הצפונית במערך, שתי סוללות הושבתו לשעות רבות עד יממה (סה-11, סה-6) וסוללה רביעית (סה-10), שהיתה הדרומית בהיערכות, לא נפגעה כלל. גם זוג סוללות

ה-SA-6 לא נפגע, והן המשיכו להטריד את מטוסי חיל-האוויר שפעלו בגזרה. מאחר שחמישה מטוסי חיל-האוויר נפגעו וננטשו עד השעה 9:00 בבוקר, הוחלט להמשיך ולתקוף את סוללות המערך הצפוני (ניידות ונייחות) לאורך היום במטרה לאפשר המשך סיוע התקפי לכוחות הפורצים של אוגדה 36 בגזרה הצפונית. חמישה ניסיונות תקיפה נעשו עד השעה 13:00 בצוהריים עם טילי אגרוף, פצצות ש"כ ומצררים. באזור המטרות נתקלו הצוותים התוקפים בהתנגדות חזקה שכללה ירי מסיבי של נ"מ וטק"א לעברם בניגוד מוחלט לירי הסורי הדליל ביום קודם לכן. בתקיפות לא נפגעו או הושמדו סוללות. כמענה אחרון הוחלט להזניק שני זוגות קורנסים נושאי אגרוף לפטרול אלם לתקיפת הסוללות הניידות. הכוונה היתה לפטרל באזור הרמה קרוב למיקומן המשוער של הסוללות ולאתר אותן במדויק לאור עשן הטילים המשוגרים ובהכוונת מת"ץ (מטוס תצפית עם סייר במושב האחורי). אך ללא הועיל - אף סוללת טק"א סורית לא הושמדה.

מפה 1: מפת תקיפת מערך הטק"א הצפוני ותקיפות סיוע ליבשה בסוריה ב-11 באוקטובר (ענף היסטוריה חיל-האוויר)

בסופו של היום זקף לזכותו חיל-האוויר את השמדתה של סוללה אחת בלבד (SA-2B, סה-15) ופגיעה בשתי סוללות נוספות, שתייהן מסוג SA-3 (סה-6, סה-11), בלי לפגוע כלל בסוללות SA-6. הכול חרף מאמצים רבים שנמשכו משעות הבוקר המוקדמות ועד השקיעה תוך התמודדות עם ירי טק"א ונ"מ בהיקפים עצומים, ומתוך כוונה להשיג חופש פעולה אווירי באזור הפריצה ולספק סיוע אווירי התקפי מועיל לכוחות אוגדה 36 בתנועתם לתוך סוריה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 133-157).

מפה 2: מפת תכנון תקיפת מערך הטק"א הצפוני בסוריה ב-12 באוקטובר (ענף היסטוריה חיל-האוויר)

בבוקר 12 באוקטובר חודש המאמץ להשמיד את מערך הטק"א הצפוני במבצע משולב שכלל שיגור רקטות מוצ' (זוני) שירו את מכ"מי הסוללות הסוריות, שיגור טילי אגרופ ופצצות. במבצע נתקפה סוללת SA-2 (סה-13) בחאן א-שייח, והיא יצאה מכלל פעולה למשך יממה; נתקפו בטילי אגרופ שתי סוללות SA-3 שמדרום לדמשק (סה-19) וסוללת SA-6 (סה-16), וסוללת SA-3 נוספת (סה-12) הסמוכה לג'בל ענתר (הסוללה הצפונית ביותר בהיערכות באותה העת). למרות דיווחי הטייסים על פגיעה בסוללה, ככל הנראה נפגע רק משגר יחיד, והיא נותרה פעילה. עד הצוהריים נעשו שני ניסיונות תקיפה נוספים של סוללות SA-3 אך בלי להשיג תוצאות. מאמצי תקיפת הטק"א ב-12 באוקטובר לא נשאו פרי, ואף סוללה לא הושמדה.

בפתח עדכון מפקדים שנערך ב-12 באוקטובר בשעה 21:30 הציג מפקד חיל-האוויר פלד את עיקר הפעילות היבשתית באותו היום ואמר: "הוא [חקה] עדיין

נתקל בהתנגדות הוא לא רץ קדימה, ואנחנו מחר [13 באוקטובר] נצטרך לתת לו עוד גוש [רצף גיחות סיוע התקפי] אחד רציני כדי שיגיע לאן שצריך להגיע [בתוך שטח סוריה]". חיל־האוויר החליט לנקוט גישה שונה לתקיפת המערך הצפוני ב־13 באוקטובר, ככל הנראה לאור ההצלחה המוגבלת בהשמדתו בימים שקדמו לכך. ביום זה תוכננה תקיפה מהגובה בתחילה עם אגרופים ולאחר מכן בפצצות. בעיות בקליטה הביאו לשיגור אגרוף יחיד לעבר סוללת SA-3 במרחב דרומי סמוך לג'סם. ארבעה מטוסים ניסו לתקוף מהגובה סוללה באזור חאן א־שייח, ורק חלקם הצליחו להשלים את יעף התקיפה ולהטיל את החימוש. נעשה ניסיון נוסף לתקוף סוללות טק"א באזור ג'סם בין השעות 8:00 ל־9:00 בבוקר.

תקיפות בדידות להגנת מטוסים בגיחות צילום (14-24 באוקטובר)

לאור הרגיעה בקרבות בחזית הסורית לא נתקפו סוללות טק"א בימים הבאים, והתקיפות חודשו בעצימות נמוכה ב־21 באוקטובר במטרה להגן עם טילי אגרוף על מטוסינו במהלך גיחת צילום. שש גיחות נערכו ביום זה נגד סוללות טק"א לאורך החזית כולה (ולא רק נגד המערך הצפוני), וארבע גיחות נוספות יצאו לפועל ב־24 באוקטובר, יומה האחרון של המלחמה. התקיפות הסתיימו ללא הישגים מבצעיים ומבלי לאבד אף מטוס (שם, עמ' 159-166).

לסיכום לאחר מבצע "דוגמן 5" נערכו בחזית הסורית 76 גיחות לתקיפת טק"א, ובמטרה לסייע למאמצים אלו נערכו עוד 24 גיחות ל"א (הטלת גופי הטעיה ורקטות מוץ, והפעלת אמצעי חסימה מוטסיים). עיקר המאמץ היה בשלב הפריצה (11-13 באוקטובר) שבו נערכו 57 גיחות תקיפה שבהן נתקפו 18 סוללות (מהן שבע עם אגרופים בלבד). בסך הכול הושמדה סוללה אחת ונפגעו שלוש נוספות. ההצלחה המוגבלת נבעה בעיקר מפערי הידע לגבי מועילות האגרופים מול מכ"מי סוללות ה־SA-6 ואש נ"מ וטק"א חזקה, שנורתה לעבר המטוסים התוקפים והפריעה לביצוע התקיפות. ניכר שהפעילות נעשתה במטרה לשרת את המאמץ העיקרי של צה"ל באותם הימים - הדיפת הכוחות הסוריים מרמת הגולן ולאחריה פריצת כוחות פיקוד הצפון לשטח סוריה. הסוללות שנבחרו לתקיפה היו אלו שהפריעו למטוסי חיל־האוויר, ושסיכנו את גיחות הסיוע האווירי ההתקפי בגזרות המרכזיות של הלחימה היבשתית.

תקיפות מערך הטק"א המצרי (8-17 באוקטובר)

לאחר שהופסק מבצע "תגר 4" בסיום מטס ההכנה הראשון בבוקר 7 באוקטובר, חודשו התקיפות נגד מערך ההגנה האווירית המצרי בשעות אחר הצהריים עם 18 גיחות של מטוסי קורנס ששיגרו פצצות מצרר נגד 10 סוללות SA-6. לא ידוע על פגיעות בסוללות שנתקפו, וגם המטוסים התוקפים לא ספגו פגיעות. את תקיפת מערך הטק"א במצרים לאחר שלב הבלימה ניתן לחלק לשלושה שלבים: טרם הצליחה (8-

16 באוקטובר), שלב הצליחה (16-19 באוקטובר) ושלב העמקת האחיזה בארץ גושן וכיתור הארמייה השלישית (19-22 באוקטובר). במקביל נערכו פטרולי אגרוף להגנה על מטוסי קרב בגיחות צילום, בנפרד מההפעלה הסדורה במשימת תקיפת הטק"א.

דיכוי מתמשך של מערך הטק"א בפורט סעיד עד להשמדתו (8-16 באוקטובר)

בשלב שקדם הצליחה התמקדו התקיפות בשלושה מוקדים: שני שלישים מהגיחות נגד מערך פורט סעיד, והשליש הנוסף נחלק בין סוללות שחצו לגדה המזרחית לתוך שטח סיני, ובין סוללות בגדה המערבית. המיקוד בתקיפת מערך הטק"א בפורט סעיד שבקצה הצפוני של תעלת סואץ בשלב זה של הלחימה נבע מארבע סיבות מרכזיות: (1) לאפשר סיוע אווירי התקפי למוצב "בודפשט" שעמד תחת התקפות מצריות ללא הרף; (2) כוונת המטכ"ל לכבוש את אזור פורט פואד הסמוכה; (3) רצון להשמיד את מערך הטק"א בתעלה מהקצוות; (4) גישה נוחה ובטוחה למרחב מהים שאפשרה הפעלת מעטפת ל"א מוטסת מועילה יותר (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1975, עמ' 9).

ב-8 באוקטובר נתקף המערך בפורט סעיד באופן מרוכז פעמיים. בשעה 11:30 בבוקר נערכו 32 גיחות תקיפה נגד חמש סוללות המערך, וכנראה אחת מהן הושמדה. כארבע שעות לאחר מכן הותקפו ארבע הסוללות הנותרות במערך, ובמטס זה הושמדו שתי סוללות, ושלוש נוספות נפגעו. בהמשך אותו היום, משעות אחר הצהריים ועד 22:00 בלילה, נערכו באופן מדורג שמונה גיחות תקיפה נוספות נגד שלוש הסוללות הנותרות במטרה לשבש את תיקונן ואת התארגנותן בלילה. ב-10 בחודש נערכו מספר גיחות בודדות לתקיפת סוללות בפורט סעיד, כמשימה משנית של מטוסי עיט שהיו במשימת סיוע התקפי. המצרים שיקמו את מערך הטק"א בפורט סעיד, וחיל-האוויר תקף אותו שוב בבוקר 12 באוקטובר והשמיד שלוש סוללות נוספות (שתיים מסוג SA-2B, ואחת מסוג SA-3) ששוקמו ושהובאו מהעורף.

בהמשך אותו היום נעשה ניסיון ציד של סוללות נוספות באמצעות מטוסי קורנס ועיט ובתמהיל של גופי הטעיה, טילי אגרוף ופצצות אך ללא הצלחה. סד"כ מצומצם הוקצה לציד ולתקיפה של המערך גם ביום המוחרת ב-13 באוקטובר, ולאחר שיקום נוסף הושמד המערך באופן סופי במטס בצוהרי 16 בחודש ובתקיפת המשך בשעות אחר הצהריים של אותו היום. לאחר תקיפה זו הסיגו המצרים את שארית חטיבה 98 למנצורה ולא פרסו שוב באזור פורט סעיד עד תוך המלחמה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 187-223; ענף טכני וענף חקר ביצועים, 1974, עמ' 5-6).

תקיפת סוללות הטק"א בגדה המזרחית ובגדה המערבית (12-16 באוקטובר)

14 סוללות טק"א מצריות צלחו לגדה המזרחית בין 12 באוקטובר ל-14 בו - תשע בגזרת הארמייה השנייה (שתיים סמוכות לקנטרה, ושבע נוספות בין איסמעילייה לדוורסואר) וחמש בגזרת הארמייה השלישית בין שלופה לסואץ. לסוללות בגדה המערבית "היתה השפעה [רבה] יותר מאשר לסוללות בצד השני", כפי שניסח זאת

רע"ן תקיפה בעת המלחמה סא"ל אביהו בן-נון (ענף אויר 1, 1975, עמ' 8), מכיוון שהן הגבילו מאוד את יכולת הסיוע האווירי ההתקפי בקו המגע. עוד קודם לכן החלו המצרים בעבודות להכשרת מחפורות לסוללות הצולחות, ומחפורות בודדות אותרו על ידי טייסים ונתקפו ב-10 וב-12 באוקטובר.

מאחר שהסוללות בגדה המזרחית חסו בתוך האמ"ט של הסוללות שבגדה המערבית, מבצעי התקיפה כללו תקיפה משולבת של סוללות בשתי גדות התעלה. בבוקר 14 באוקטובר, במקביל לפתיחתה של ההתקפה המצרית האחרונה במלחמה, תקפו מטוסי חיל-האוויר 10 סוללות ומחפורת אחת, וכתוצאה מכך הושמדה סוללה אחת, וסוללה נוספת נפגעה. ארבע סוללות נוספות נתקפו ללא הצלחה בצוהרי אותו היום. שתי סוללות בגדה המזרחית הושמדו ב-15 באוקטובר, אך לא ברור אם כתוצאה מתקיפת מטוסי חיל-האוויר או כתוצאה מאש התותחנים. בליל 15-16 באוקטובר פונו כל סוללות הטק"א המצריות חזרה לגדה המערבית, למעט סוללת SA-6 יחידה שפונתה בלילה הבא.

תקיפת סוללות הטק"א בגדה המערבית התבססה בעיקר על טילי אגרוף. בימים 14-15 באוקטובר התמקדו התקיפות במערכים בסואץ-שלופה ובאיסמעילייה, וגם בשתי סוללות בתפר שנערכו סמוך לשדה התעופה פאידי, בקו האגם המר הגדול. ב-16 בחודש הוקצו גיחות לתקיפת שבע סוללות בקנטרה, באיסמעילייה ובשלופה. בימים 12-16 באוקטובר הושמדה סוללה יחידה, ושתיים נוספות נפגעו במבצעים לתקיפת יותר מעשרים סוללות טק"א מצריות בגדה המערבית.

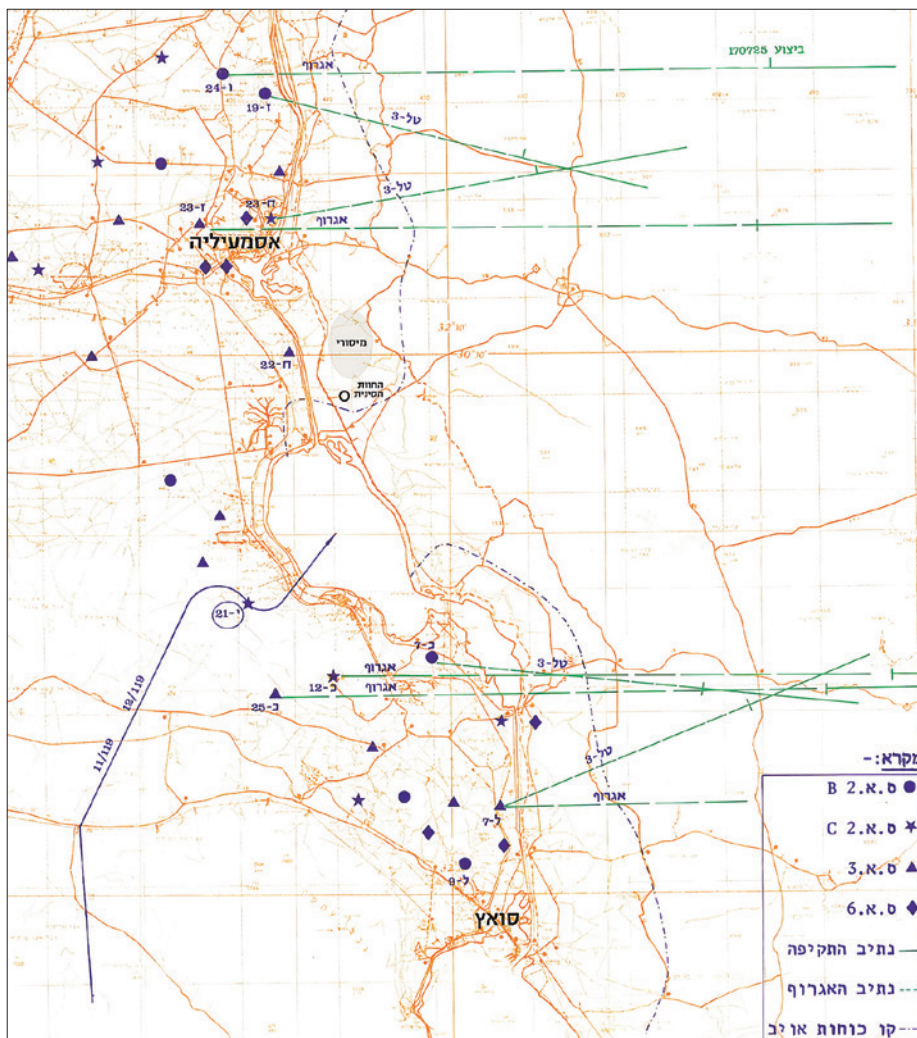
תקיפת הסוללות באזור שלופה, הן בגדה המזרחית והן בגדה המערבית, נועדה לקצוץ את מטריית ההגנה האווירית של הכוחות המצריים שביקשו לנוע בחסותה דרומה ומזרחה בגדה המזרחית לעבר ראס סודר ומעבר המתלה בהתאמה. ביטוי לכך היה השמדתה של חטיבה 3 המצרית בקרב ואדי מבעוק ב-14 באוקטובר, אשר נעה מזרחה מחוץ לאמ"ט, ומטוסי חיל-האוויר נהנו מחופש פעולה אווירי לתקיפתה. בסך הכול הושמדו בתקיפות הסוללות בגדה המזרחית והמערבית בימים 12-16 באוקטובר שלוש סוללות (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 225-254; אלמוג, 1978, עמ' 27; שי, 2001, עמ' 12).

תקיפת שתי הסוללות שחלשו על מרחב הצליחה (17 באוקטובר)

עם תחילת הצליחה של כוחות פיקוד הדרום לגדה המערבית של תעלת סואץ בליל 15-16 באוקטובר השתנה המיקוד המבצעי לתקיפת סוללות הטק"א שחלשו על אזור הצליחה וגם על אזור "מיסורי" והחוזה הסינית. שתי הסוללות המרכזיות באזור היו סוללת SA-3 (במחפורת ח-22) שהיתה פרוסה מצפון לאזור הצליחה, וסוללת SA-2C (י-21) שנערכה מדרום לו.

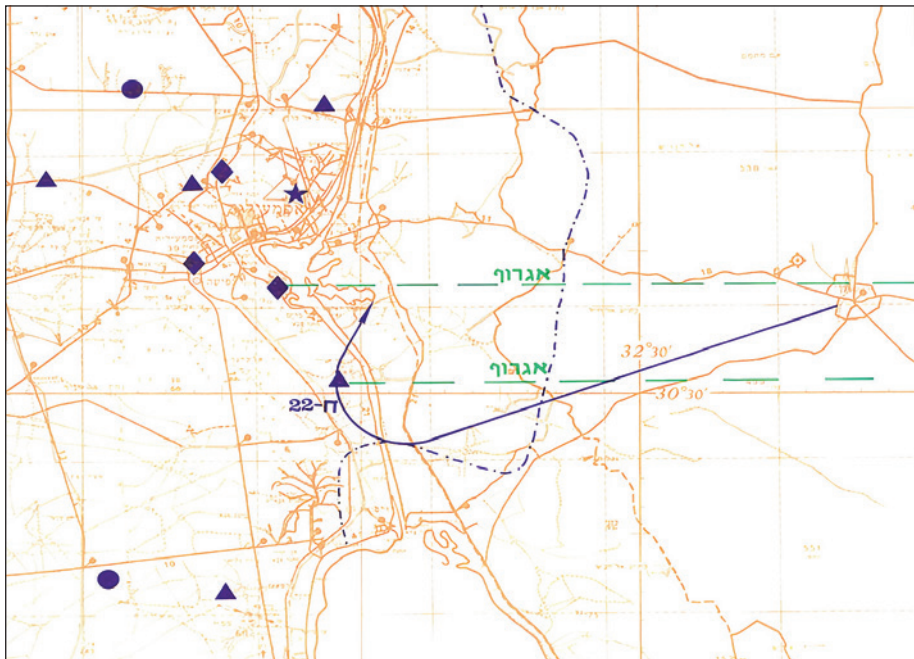
בבוקר 17 באוקטובר יצא לפועל מבצע תקיפה מקיף שנועד לפגוע באופן ממוקד בסוללה י-21. המבצע החל בשיגור אגרופים לעבר שתי סוללות במרחב איסמעילייה

ולעבר סוללה יחידה במרחב שלופה, לאחר מכן הוטלו גופי הטעיה מסוג טל-3 ממטוסי עיט לעבר שתי סוללות נוספות במרחב איסמעילייה ולעבר שתי סוללות במרחב שלופה. סמוך למועד התקיפה של סוללת י-21 נתקפו עם טילי אגרוף שתי הסוללות הסמוכות אליה ביותר. כל הפעולות הללו נועדו לדכא את מערכי הטק"א באזור ולהגן על המטוסים התוקפים של י-21 שהגיעו בנתיב נסתר לכיוון צפון-מזרח מעומק השטח המצרי. בתקיפה הושמדה הסוללה. בשעות לפני הצוהריים באותו היום נתקפה גם הסוללה המטרידה השנייה ח-22, וטילי אגרוף שוגרו לפני יעף התקיפה לעבר הסוללה ולעבר סוללה סמוכה (ח-23), ודקות ספורות לאחר מכן נתקפה הסוללה על ידי שני זוגות קורנסים עם פצצות ומצררים.

מפה 3: תקיפת סוללת טק"א י-21 ב-17 באוקטובר (ענף היסטוריה חיל-האוויר)

שני המבצעים לתקיפת יי-21 ולתקיפת ח-22 הוכתרו בהצלחה, ושתי הסוללות הושמדו. במאמץ נוסף באותו היום למזעור איומי הטק"א במרחב הצליחה נתקפו סוללת SA-2 (כ-7) הסמוכה לכברית וסוללת SA-2 (ז-22) ליד איסמעילייה. בתקיפות נפגעה הסוללה הסמוכה לאיסמעילייה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 256-262; ענף טכני וענף חקר ביצועים, 1974, עמ' 6-7).

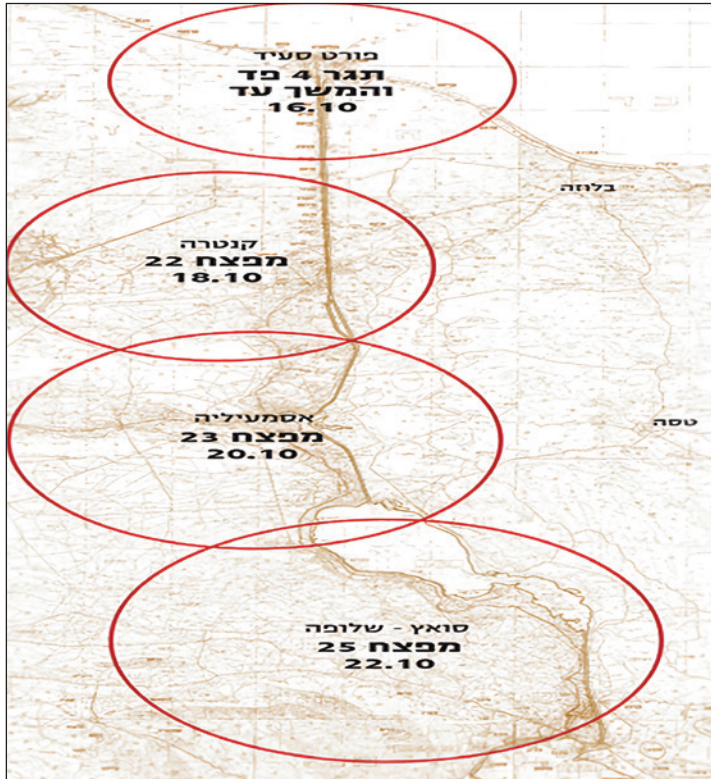

מפה 4: תקיפת סוללת טק"א ח-22 ב-17 באוקטובר (ענף היסטוריה חיל-האוויר)

מבצע "מפצח 22" להשמדת מערך הטק"א בקנטרה (18 באוקטובר)
 החל מ-18 באוקטובר חזר חיל-האוויר לפעול במתכונת של מבצעי תקיפה נרחבים במעטפת מקיפה של ל"א קרקעי ואווירי, הגנה אווירית וחילוץ. כל מבצע יועד להשמדת מערך נ"מ חטיבתי באזור גאוגרפי נפרד בתהליך מדורג מצפון לדרום. המבצע הראשון "מפצח 22" נערך ב-18 באוקטובר מול המערך בקנטרה וכלל סד"כ רב - 47 גיחות תקיפה ומעל 30 גיחות לדיכוי מקדים של המערך באגרופים ודמאים לפיזור מוץ ולהגנת ל"א. במבצע הושמדו כל שש הסוללות במרחב זה וסוללה נוספת צפונית לאיסמעילייה (ז-20). נוסף על ההצלחה המבצעית גבה המבצע מחירים כבדים - שישה מטוסים אבדו, שלושה נוספים נפגעו והצליחו לשוב לנחיתה, נהרג טייס אחד, וחמישה לוחמי צוות אוויר נפלו בשבי.

מבצע בסדר גודל כזה לא חזר על עצמו עד סוף המלחמה. במקור תוכנן המבצע לכלול את תקיפת המערך בקנטרה וגם את תקיפתן של שש סוללות נוספות מערבית לאגם המר הגדול באזור שאליו תוכננו לנוע כוחות היבשה בגדה המערבית של

התעלה. לאחר קבלת עדכון על תוכנית אוגדה 162 לתפוס אזור זה בזמן שבו תוכנן להיערך המבצע האווירי, הוחלט לבטל את תקיפתן. במקרה זה דווקא ביטול תקיפת הסוללות ביטא תיאום בין התוכניות הקרקעיות העיקריות ובין האוויריות ושיקף סנכרון מאמצים נכון ומתבקש (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 265, 271).

מפה 5: תקיפת טק"א בחזית המצרית - מבצע "תגר 4" ומבצעי "מפצח" (ענף היסטוריה חיל-האוויר)

בהקשר למבצע "מפצח 22" ידועה אמרתו של הרמטכ"ל דוד אלעזר: "קנטרה מעניינת את זקנתי". האמירה נאמרה לאחר שדדו גילה בשעות הבוקר של 18 באוקטובר על קיומו של המבצע, בעוד שהוא רצה סיוע אווירי התקפי נוסף דרומה משם באזור "מיסורי" והגזרה הדרומית. ביקורתו של הרמטכ"ל ביטאה קצר בתקשורת ופער בתיאום הציפיות בין הרמטכ"ל למפקד חיל-האוויר.

בתחקיר שקיים בעניין באותו יום, סיכם הרמטכ"ל כי אין לשלול מבצעים בשולי החזית: "אלא שהדבר צריך להיעשות בהתאם לכוונת המטה הכללי" (המחלקה להיסטוריה, 2002, עמ' 6-9). בסך הכול הושמדו ביומיים הללו תשע סוללות, שבע במבצע "מפצח 22" ושתיים במבצעים הייעודיים לתקיפת הסוללות שהפריעו

במיוחד לסיוע האווירי ההתקפי באזור הצליחה. המבצע היה לנקודת מפנה בתקיפת סוללות טק"א במלחמה ולהצלחה ראשונה בסדר גודל שכזה (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 256-262; אמיתי, 1983, עמ' 21).

השלמת השמדת מערכי הטק"א בחזית תעלת סואץ (19-22 באוקטובר)

שני מבצעי "מפצח" נוספים נערכו ב-20 באוקטובר וב-22 בו, אך הם היו בהיקף מצומצם יותר ביחס למבצע "מפצח 22", ובסך הכול היו בהם 23 ו-19 גיחות תקיפה בהתאמה. במבצע "מפצח 23" נתקפו שלוש הסוללות במערך הטק"א באיסמעילייה וכן שתי סוללות מדרום-מערב לאיסמעילייה שהפריעו, גם הן, לסיוע ההתקפי לכוחות היבשה שנעו בסמוך להן. שלוש סוללות איסמעילייה הושמדו, ואחת משתי הסוללות שבעומק הותקפה אך לא נפגעה. המבצע האחרון מסוג זה היה "מפצח 25" שנערך במרחב שלופה-סואץ ב-22 באוקטובר. במסגרתו נתקפו והושמדו ארבע סוללות מערך זה. בימים אלו, במקביל למבצעי "מפצח", המשיך חיל-האוויר לערוך פטרולי אגרוף במטרה לדכא את הטק"א המצרי, לעורר אצלו תחושת נרדפות ובכך למזער את האיום על מטוסי חיל-האוויר שפעלו כל העת בסיוע לכוחות היבשה.

ב-19 באוקטובר הושמדו שלוש סוללות כתוצאה מפטרולים אלה ולמחרת סוללה נוספת. בסך הכול הושמדו שלוש סוללות באזור שלופה-סואץ וסוללה נוספת באיסמעילייה. יוצאת מן הכלל היתה תקיפת סוללת טק"א שהגנה על שדה התעופה כותמיה במסגרת תקיפת השדה ב-20 באוקטובר. גם ב-21 באוקטובר הושמדו שתי סוללות על ידי מטוסים בפטרולי אגרוף, שתיהן במרחב שלופה-סואץ, כאשר כוחות צה"ל כבר החלו בכיתור הארמייה השלישית בתנועתם דרומה מערבית לאגם המר הגדול. בימים אלו הושמדו 12 סוללות בסך הכול: שמונה בשני מבצעי "מפצח" וארבע נוספות בפטרולי אגרוף (ענף לתולדות חיל-האוויר, 1978, עמ' 295-324; ענף חקר ביצועים, 1975, עמ' 6-8; ענף טכני וענף חקר ביצועים, 1974, עמ' 7-10).

סיכום

הפעילות ההתקפית של חיל-האוויר להשמדת מערכי ההגנה האווירית של מצרים וסוריה החלה בטון צורם עם עצירתו בטרם עת של מבצע "תגר 4" בחזית תעלת סואץ ועם כישלון מבצע "דוגמן 5" ברמת הגולן. למרות זאת חיל-האוויר חידש את פעילותו לדיכוי מערכי הטק"א בשתי החזיתות וקיים אותה ברובה בהקשר של תמונת המצב הצה"לית הכוללת, במיוחד של כוחות היבשה. מבצעים ייעודיים נערכו לתקיפת סוללות שהקשו במיוחד על המאמץ העיקרי של הפיקודים המרחביים בשתי החזיתות, הן מול המערך הצפוני הסמוך לציר "אמריקה" בחזית הסורית והן מול הסוללות הסמוכות למתחם "מיסורי" והחווה הסינית בחזית המצרית. חלק מהפעילות בחזית המצרית כלל "כרסום" הדרגתי של מערכי הטק"א, וזיקתו למאמץ המלחמתי הכולל לא היתה אינטואיטיבית או מובנת מאליה. חיל-האוויר

כשל בנקודה זו משום שלא הבהיר הגיון פעולה זה לרמטכ"ל מבעוד מועד. בסך הכול הושמדו לאורך המלחמה 35 סוללות טק"א בתקיפות חיל-האוויר. בהסתכלות לעתיד ישנם מספר לקחים רלוונטיים ממקרה מבחן זה. לקחים רבים קשורים לפעילות חיל-האוויר בהקשר הלחימה הכולל של צה"ל, במיוחד אשר לחיבור לקרב היבשתי. הלקח הראשון הוא חובתו של חיל-האוויר לפתח את הכלים והמנגנונים להתאמת התכנון המבצעי שלו לא רק לתכלית האסטרטגית של צה"ל אלא גם למהלכים העיקריים בקרב היבשתי. השני הוא להקפיד על ממשק הדוק עם הפיקודים המרחביים ועם המפקדות היבשתיות הבכירות (גיס ואוגדה) במטרה להבין היטב את תמונת המצב היבשתית הנוכחית, וחשוב מכך: את עיקרי התכנון המבצעי באופקי הזמן השונים (מייד, יממה, מספר יממות). חובה לעשות זאת על מנת שמידע זה ישמש מרכיב בקבלת ההחלטות גם בנוגע למשימות שנתפסות בזיקה חלשה יותר לקרב היבשתי, כגון תקיפת טק"א. במספר מקרים במלחמת יום הכיפורים הצלחת השיח והתיאום מראש בין האוויר ליבשה הביאה למיצוי הכוח ולהשגת הישגים מבצעיים חשובים.

הלקח השלישי הוא תכנון המשימות העוסקות בהשגת עליונות אווירית ובחופש פעולה אווירי באופן שיאפשר סיוע אווירי (התקפי ותובלתי) מועיל יותר - החל מיכולת לערוך יעפים מדויקים יותר וכלה בהגברת ביטחון המבצעים וצמצום שחיקת הסד"כ תוך המחשת המשמעויות הללו גם בפורום מטכ"ל ולמפקדי היבשה הבכירים. לקח רביעי עוסק בחשיבות התקשורת בין מפקד חיל-האוויר לרמטכ"ל ולמפקדי הפיקודים. חוסר ההיכרות של הרמטכ"ל עם ההיגיון שבבסיס מבצע "מפצח 22" תרם לערעור אמון שלו בדבר מימוש הנחיותיו בחיל-האוויר. לאור העייפות המצטברת והמתח הרב שיהיו מנת חלקם של קברניטי הצבא בעת מלחמה, ולאור קצב האירועים המסחרר הצפוי חשוב לעורר מודעות ולהכיר בסיכון זה ולייצר מנגנונים שימזערו את הקצרים בתקשורת בצמרת צה"ל.

קבוצת לקחים אחרת מתייחסת ישירות לכישלון מבצע "דוגמן 5" והפסקתו בטרם עת של מבצע "תגר 4", אשר ערערו את הביטחון בחיל-האוויר לגבי יכולתו להשמיד מערך טק"א אויב במבצע יחיד. עניינה הוא התהליכים הפנימיים בחיל-האוויר - המוכנות המנטלית במטה ובשדה למצב שבו לא יושג ההישג המבצעי הצפוי בהפעלת התוכניות האופרטיביות המרכזיות במלחמה, והגברת המודעות להשפעה השלילית של תחושת הכישלון על הביטחון העצמי בכל הדרגים. דוגמה סבירה מהמלחמה הבאה היא כישלון ביירוט מטח טילים מדויקים של חזבאללה בפתיחת לחימה, אשר יוביל לפגיעה באתרים אסטרטגיים ולהשמדתן של מספר סוללות כיפת ברזל. תהליכים נוספים הם דבקות בהנחות היסוד לביצוע ובשיקולים בהפעלה (לרבות גישות לתנאי מזג האוויר) וגמישות בתכנון המבצעי לקראת מבצעי המשך.

לסיכום הצלחתו הכוללת של חיל-האוויר בתקיפת מערכי הטק"א במצרים ובסוריה במלחמת יום הכיפורים היתה חלקית - בסוריה היא לא הושגה כלל עד

תום המלחמה, ובמצרים רק בימי המלחמה האחרונים ובמחיר כבד. אולם הפעילות במשימה זו נעשתה ברוב המכריע של המקרים בתוך ההקשר הרחב של המועילות לצה"ל ולא רק לחיל־האוויר באמצעות הבנת עיקרי תמונת הקרב היבשתית וזיהוי החסמים המרכזיים שהעמידו מערכי הטק"א הערביים בפני חיל־האוויר בניסיונו לתת סיוע אווירי התקפי.¹¹

¹¹ המחבר מבקש להודות למר מאיר אמיתי על הערותיו לטיוטת מאמר זה.

רשימת המקורות

- אלמוג, דורון (נובמבר 1978), "קרב ה-14 באוקטובר בגזרת ואדי מבעוק". **מערכות**, גיליון 266, עמ' 18-27.
- אמיתי, מאיר (עורך) (1983), הוצאה מחודשת (2011). "סיכום ערב לוחמים לציון עשר שנים למלחמת יום הכיפורים". **חיל האוויר**.
- בר יוסף, אורי (2021), **מלחמה משלו**, דביר.
- גורדון, שמואל (2008), **30 שעות באוקטובר**, ספרית מעריב.
- להק מודיעין (1978). "חיל האוויר הסורי במלחמת יום הכיפורים - כרך ב' - סקירת מודיעין מיוחדת 26/77". **חיל האוויר**.
- לכיש, זאב (1983). "הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן-5' - 7 אוק' 73 - סקירת מודיעין מיוחדת מס' 3/1983". **חיל האוויר**.
- מחלקה להיסטוריה (2002). "זרקור 15 - קנטרה מעניינת את זקנת". **אגף המבצעים**.
- מחלקת מודיעין (1970). "הגעת ציוד לסא-3 ואיתור מכ"ם הנחיה לסא-3 - לקט מודיעין מידי - אויר". **חיל האוויר**.
- מחלקת מחקר (1977). "חיל האוויר הסורי במלחמת יום הכיפורים - סקירת מודיעין מיוחדת 15/77". **חיל האוויר**.
- ענף אויר 1 (יוני 1970). "פעילות בטחון שוטף - חיל האוויר בשנת 1969/70". **חיל האוויר**.
- ענף אויר 1 (נובמבר 1970). "תקיפת סוללות טילים - בין ה-30 יוני 1970 לבין ה-18 יולי 1970". **חיל האוויר**.
- ענף אויר 1 (1971). "פעילות בטחון שוטף - חיל האוויר בשנת 1970/71". **חיל האוויר**.
- ענף אויר 1 (1974). "דייוני מפקדים ממלחמת 'יום הדין' - כרך א'". **חיל האוויר**.
- ענף חקר ביצועים (1975) "תסקיר חקר - ביצועים 9/75 - תקיפת סוללות טילים במלחמת יום הכיפורים". **חיל האוויר**.
- ענף טכני בלהק מודיעין וענף חקר ביצועים במחלקת אמל"ח (1974). "תקיפת סוללות טק"א במצרים ע"י טילי "אגרופ" במלחמת יוה"כ, סקירת מודיעין מיוחדת מס' 40/74". **חיל האוויר**.
- ענף לתולדות חיל האוויר (1975). "ראיון בנושא תקיפת סוללות טילים במלחמת 'יום הכיפורים'. נערך עם רמ"ח מבצעים - אל"מ אביהו בן-נון. (במלחמה - רע"ן תקיפה) ב-29 בספטמבר 1975". **חיל האוויר**.
- ענף לתולדות חיל האוויר (1978). "תקיפת סוללות טילי קרקע אוויר במלחמת יום הכיפורים". **חיל האוויר**.
- ענף לתולדות חיל האוויר (1979). "תקיפת שדות תעופה ותחנות מכ"ם במלחמת 'יום הכיפורים'". **חיל האוויר**.
- ענף לתולדות חיל האוויר (1982). "מלחמת יום הכיפורים - הגנת שמי המדינה ולוחמת אויר-אויר". **חיל האוויר**.
- ענף מחקר (1974), חיל האוויר המצרי במלחמת אוק' 1973 - סקירת מודיעין מיוחדת 39/74, דצמבר 1974. **חיל האוויר**.
- פינקל, מאיר (2022). "מפיתוח המענה לטילי הקרקע-אוויר ולתקיפת שדות תעופה ממלחמת ההתשה למלחמת יום הכיפורים, 1970-1973". **יסודות**, גיליון 3, עמ' 69-119.
- שטייגמן, יצחק (2023), **מוכרחים להמשיך לנגן**, חיל האוויר, משרד הביטחון ומודן.
- שי, חנן (2001), "קרב ההגנה של גדוד 202 בואדי מבעוק 1973 - ניתוח אירוע הגנה בקורס מג"דים/מ"פים (טיוטה)". **המכללה לפיקוד ומטה**.